

- اسطوره و رمز
- مجموعه مقالات
- گردآورنده و مترجم:
- جلال ستاری
- سروش، تهران، ۱۳۷۸

به گوناگونی

اسطوره‌ها...

● فهیمه غنی‌نژاد

نگاهی روانکاوانه به رمز و اسطوره دارند. در مقاله اخیر، به روایات اساطیری قوم بامبارا^۱ و تنویتی جنسی و اتحاد دشوار دو اصل نرینه و مادینه نگاهی انداخته شده و ضمن آن، مطالعات دیتلرین در مورد «مذهب قوم بامبارا»^۲ نیز مورد توجه قرار گرفته است. بر این اساس، زوج نخستین، مرکب از مردی به نام پمبا^۳، حامل تخم و معرفت و آگاهی؛ و زنی به نام موزوکورونی^۴، پذیرنده تخم و معرفت و آگاهی است. این زوج که قسمتی از کار آفرینش به عنوان وظیفه به آنان واگذار می‌شود، موفق به برقراری اتحاد میان خویش نمی‌شوند و رشته ارتباطشان گسسته می‌گردد. زن که از همکاری با مرد برای آفرینش خودداری می‌کند، بی‌هدف، در گیتی می‌گردد و تخم شر می‌باشد. شکست جفت انسانی اساطیری در برقراری روابط سازنده و خلاقانه، و ناسازگاریشان با یکدیگر، نابسامانیهای جهان هستی را موجب می‌شود. سپس، شخصی به نام فارو^۵، زندگانی می‌یابد که دو اصل نرینه و مادینه را به طور توأم در خود دارد. او که موجودی واحد اما دو جنسی است، کار آفرینش را به آخر می‌رساند و بی‌سامانی را پایان می‌بخشد. در نظام هستی، تولد و تکامل برقرار می‌کند و ارتباطات سالم انسانی و تفاهم به وجود می‌آورد. براساس اندیشه قوم بامبارا، فارو، نشانگر جوهر اصلی خلقت یعنی سازش و همکاری عناصر نرینه و مادینه و هماهنگی این دو عنصر مهم و ناهمگون است. او روح طبیعت و هستی است.

بخش دوم کتاب، به رمز و اسطوره از منظر ساختارگرایی می‌نگرد. در مقاله‌ای تحت عنوان «ساختارهای نقلی اسطوره» از هارالد وینریچ^۶ در این باب آمده است:

«در جهان علم، هر چیزی که فقط نقل و حکایت شود، فضیحت‌انگیز است؛ زیرا هدف علم، (تعلیم) حکمت نیست، بلکه (آموزش) شناخت و معرفت است... اصل خود علم، بنفسه، ما را وادار می‌کند که از اسطوره به زبانی برهانی و استدلالی («منطقی») و بنابراین فاقد هرگونه وجه مشترک با اسلوب حکایتی و روایتی اسطوره، سخن بگوییم.» (صفحه ۸۳ کتاب) نورتروپ فرای^۷ نیز که بر اصالت ساختار در اساطیر نظر دارد، در

اسطوره و رمز^۸، حاصل کنکاشهای عالمانه دکتر جلال ستاری - دانشمند اسطوره‌شناس و مترجم ورزیده معاصر - در میان نوشته‌های متعدد و متنوع اسطوره‌شناسی، و گزینش مقالاتی از آنهاست. معیار اساسی در این گزینش، نه صرف مفید بودن مقاله‌ها، که متفاوت بودنشان با یکدیگر نیز بوده است و این، در شرایطی که امروزه اغلب صاحبان عقیده، اندیشه دیگری را بر نمی‌تابند و اکثر دست به قلم، در پی ترویج مکاتب مورد نظر خویش، به تضييع یا اختفای مشربهای فکری دیگر سرگرمند، نه تنها فضیلتی علمی که ارزشی انسانی نیز به شمار می‌رود. این بلند نظری و اخلاق علمی، گذشته از اسطوره و رمز، در دیگر کارهای دکتر جلال ستاری هم خود را نمایانده و وی را در مرتبه‌ای والا از دید و دانش قرار داده است.

اسطوره و رمز، مجموعه‌ای است تحقیقی و متشکل از مقالاتی که از سه چشم‌انداز به رمز و اسطوره می‌نگرند و آن را باز می‌شکافند. چشم‌انداز آغازین، روانکاوی است به عنوان پایه برای مکتبی که از دیرباز بر آن ساخته شده و امروز با وجود آنکه همچون گذشته خود یکدست نیست اما همچنان مستحکم است و مقبولیت بسیار دارد. نوشته‌هایی از کسانی که از این چشم‌انداز به موضوع نگاه کرده‌اند، به عنوان نمونه آورده شده که از آن جمله، فصلی به نام «نمادپردازی» از کتاب دو تن از روانکاوان بلند آوازه فرانسه^۹ است که با وجود قدمت، هنوز اعتبار خود را در بسیاری از جوه حفظ کرده است. مقاله‌ای از کارل گوستاو یونگ^{۱۰}، روانپزشک سوئسی که از سال ۱۸۷۵ تا ۱۹۶۱ میلادی می‌زیسته و در آغاز، همفکر و همکار زیگموند فروید^{۱۱}، روانپزشک شهیر اتریشی (۱۸۵۶ - ۱۹۳۹) بوده است نیز تحت عنوان «پیکاسو» در این گروه از نوشته‌ها قرار دارد که نخستین بار در سال ۱۹۳۲ میلادی با برگزاری نمایشگاهی از کارهای پیکاسو انتشار یافته است. یونگ در این مقاله، فقط روان‌شناسی‌ای را که منشاء خلاقیت هنری پیکاسو است مورد بحث قرار داده و به جنبه‌های هنری و زیبایی‌شناسی در آثار وی نزدیک نشده است. «تقد نظریه رمزپردازی فروید» از دان اسپربر^{۱۲} و «روایات اساطیری و معتقدات مردمی قبایل آفریقایی درباره زن» از ژرژ بالاندیه^{۱۳} هم

مقاله اش «دبیات و اسطوره»^{۱۳}، اسطوره‌های هر قوم و ملت را جزئی از سلسله داستان‌هایی می‌داند که آن قوم و ملت، در مراحل اولیه تکامل خود، ساخته و پرداخته است، درست همانند مثلاً قصه‌های عامیانه؛ اما شباهت صوری میان اساطیر و افسانه‌های دیگر، نمی‌تواند جوهری را که در محتوا و معنایشان هست و بسیار پر نقش و پر رنگ است، پوشیده دارد.

سومین نگاه بر رمزها و اسطوره‌ها در این کتاب، نگاه رهبانان مذاهب دینی و مؤمنان به سنت‌های روحانی است. این گروه، با رنسانس^{۱۴} یا تجدید حیات و اومانیسیم^{۱۵} در غرب و پی‌آمدهای آن به دیده خصومت و ستیز می‌نگرند و دو تن از شاخص‌ترینشان رنه گتون^{۱۶} و فریتوف شوئون^{۱۷} هستند که مقالاتی از آنان، بخش سوم کتاب را پوشانده است.

اسطوره و رمز، که گوشه و کناره‌های جهان اساطیر را از زوایای متفاوت می‌گشاید و طبقه‌بندی و ساماندهی می‌کند، این جهان را وسیعتر و ژرفتر می‌نماید و به باور می‌نشانند که نوع نگرش و تأمل در اسطوره‌ها می‌تواند به تعدد، تنوع و گوناگونی آن اسطوره‌ها باشد. تعدد و گوناگونی‌ای که نه حاکی از بی‌در و پیکر بودن این قلمرو علمی، بلکه ناشی از بی‌مرز بودن تخیلات و اندیشه‌ورزی‌های انسانی است که در طول تاریخ خود، سازندگان اساطیر و هم‌شناسندگان آن بوده‌اند. این کتاب دارای یک کتابشناسی ده صفحه‌ای از مطالبی است که به نقد اساطیر و شاخه‌های مرتبط با آن چونان ادیان‌شناسی تطبیقی، انسان‌شناسی، روان‌شناسی، شمایل‌شناسی یا شناخت تمثال‌های دینی و نظایر آن مربوط می‌شوند. این کتابشناسی برگزیده و مفید، که مطالبش ترتیب تاریخی دارد و از بررسی‌هایی در مورد اعصاب کهن و تورات می‌آغازد و سپس به قرون وسطی و دوره رنسانس می‌پردازد و بعد ماحصل مطالعات جدیدتر را دربر می‌گیرد و ارائه می‌دارد، معلوم نیست به چه دلیل، در جای اصلی خود که پایان کتاب است نیامده و انتهای بخش دوم از کتابی سه بخشی را به خود اختصاص داده است! و نکته مهم دیگر اینکه، تاریخ انتشار چاپ دوم، که در قسمت فهرست‌نویسی پیش از انتشار کتاب، ۱۳۷۶ ذکر شده، در صفحه عنوان و نیز شناسنامه آن ۱۳۷۸ آمده است! اسطوره و رمز، در صورت داشتن فهرست‌اعلام و واژه‌نامه‌ای دو یا سه زبانه می‌توانست مرجعی معتبر و قابل استفاده برای مطالعات اسطوره‌شناسی باشد.

یادداشت‌ها:

- ۱- Myths and Symbols: A collection of Essays.
- ۲- Dr. R.Laforgue, Dr.R.Allendy, La Psychanalyse et les nevroses, ۱۹۲۴, PP. ۱۵۷-۱۸۴.
- ۳- Carl Gustav Jung.
- ۴- Sigmund Freud.
- ۵- Dan Sperber.
- ۶- Georges Balandier.
- ۷- Bambara.
- ۸- G. Dieterlen, Essai sur la religion bambara, preface de Griaule, Paris, ۱۹۵۱.
- ۹- Pemba.
- ۱۰- Muso Koroni.
- ۱۱- Faro.

۱۲- Harald Weinrich, in Poetique, I, ۱۹۷۰.

۱۳- Northrop Frye.

۱۴- Poetique, no ۸, ۱۹۷۱.

۱۵- Renaissance، بر دوره گذار و تحول اروپا از قرون وسطی به

عصر جدید اطلاق می‌شود. این دوره که زاینده یکی از بزرگترین اتفاقات در تاریخ انسانی است، تأثیر بسیاری در هنر داشته که دامنه آن تا امروز نیز کشیده شده است.

۱۶- humanism (= هومانیسیم) یا انسان‌گرایی و مذهب انسانیت،

بر هر نظام فکری به طور اعم که محور آن شأن و عظمت و مسائل مربوط به انسان باشد اطلاق می‌شود. اومانیسیم‌ها، رنسانس را نقطه بسیار درخشانی می‌دانند که به سیاهی‌های قرون وسطی و سرنوشت غمبار انسان و جهانش در آن قرون پایان داد.

۱۷- Rene Guenon.

۱۸- Frithjof Schuon.

* کتاب ماه دین با پوزش از خوانندگان محترم بدین وسیله عنوان مقاله مندرج در شماره قبل «سال سوم، شماره هشتم - ۳۱ خرداد ۱۳۷۹، ص ۱۴» را که نمایه‌های دور از خاور نزدیک درج شده بود، بدین وسیله اصلاح می‌نماید.
«نمایه‌های دور از خاور نزدیک»